

ZPRÁVA ZE SLUŽEBNÍ CESTY DO TERSTU (ITÁLIE)

Účel cesty

Účast na kurzu „IIAS Autumn Archival School 2008“, pořádané IIAS (International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor).

Účast na konferenci „18th International Archival Day“, pořádané touže institucí.

Termín

16. 11.–23. 11. 2008

Účastník cesty

Benjamin Bartl – Oddělení péče o fyzický stav archiválií

Zprávu předkládá

Benjamin Bartl

Datum vyhotovení

28. 11. 2008

Ředitelka Národního archivu

PhDr. Eva Drašarová, CSc.

Časový průběh zahraniční cesty

16. 11.

10:40 – odlet z Prahy
15:15 – příjezd do Terstu
16:20 – ubytování v hotelu Adriatico

17. 11.

9:00 – 16:00 – přednášky kurzu „IIAS Autumn Archival School“
16:00 – 17:30 – editace hesel mnohojazyčného odborného slovníku IIAS

18. 11.

9:00 – 16:15 – přednášky kurzu
16:15 – 17:30 – editace hesel mnohojazyčného odborného slovníku IIAS

19. 11.

9:00 – 14:30 – přednášky kurzu
14:30 – 17:30 – společná návštěva výstavy pořádané Státním archivem v Terstu

20. 11.

9:00 – 18:00 – konference „18th International Archival Day“

21. 11.

9:00 – 12:30 – konference
16:00 – 18:00 – návštěva Státního archivu v Terstu, slavnostní zakončení konference a kurzu

22. 11.

9:00 – 18:00 – návštěva města Gorizia – prohlídka tamějšího archivu a paláce Coronini Cronberg

23. 11.

6:30 – odjezd z Terstu
13:40 – přílet do Prahy

Zpráva

Ve dnech od 17. 11. do 19. 11. proběhl druhý ročník IIAS Autumn Archival School, zaměřený tentokrát na problémy ochrany a bezpečnosti archiválií a možnosti jejich valorizace. Výuka probíhala v prostorách Mezinárodního centra pro teoretickou fyziku Abduse Salama (ICTP) v Grignanu (severní předměstí Terstu).

V úvodu shrnul koordinátor školy dr. Peter Pavel Klasinc a ředitelka školy dr. Grazia Tatò vývoj a dosavadní výsledky činnosti IIAS. *International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor* vznikl v roce 1992 reorganizací instituce *Centre for Technical and Professional Problems in Archives*, pracující od roku 1986 v Mariboru. Zabývá se profesními i technickými aspekty provozu archivů i teoretickými otázkami archivistiky. Členy IIAS jsou zástupci archivů z řady zemí střední a jihovýchodní Evropy, spolupracují však i archiváři z Izraele, Kanady, Německa, Francie, Velké Británie, Súdánu, Číny, Spojených států a dalších zemí. Prezidentem Institutu je v současné době dr. Antonio Dentoni Litta. IIAS každoročně pořádá pracovní setkání svých členů a takzvané Archivní dny. Výsledky své práce publikuje ve sbornících nazývaných *Atlanti*, vydávaných od roku 1991. Od loňského roku rozšířil IIAS svou činnost o pořádání několikadenních postgraduálních odborných kurzů pro archiváře a přípravu mnohojazyčného terminologického slovníku z oblasti archivistiky. IIAS je podporován italským Ministerstvem kultury, CEI (Central European Initiative) a řadou dalších institucí. Oficiální webová stránka organizace: www.iias-trieste-maribor.eu.

Následovalo představení se jednotlivých účastníků kurzu – školy se letos účastnilo 25 posluchačů z 11 evropských zemí, včetně dvou z České republiky. Někteří měli již dlouholetou praxi jako archiváři, jiní pracovali v tomto oboru teprve několik měsíců.

První blok přednášek byl věnován rozsáhlé problematice ochrany a bezpečnosti v archivech. Dr. Anna Bidolli (Direzione Generale per gli Archivi, www.archivi.beniculturali.it) seznámila posluchače se situací v Itálii. Ochranou přitom nazývala veškerá opatření související s prevencí poškození archiválií, zejména zajištění vhodných podmínek uložení (klimatické podmínky, způsob uložení, struktura budovy archivu) a řešení krizových situací.

Zvláštní pozornost byla věnována zásadám výstavby nových účelových budov, případně adaptace starších budov pro archivní účely. Mnozí archiváři dávají přednost umístění archivu do starších budov v centrech měst, kde je archiv obvykle dostupnější pro badatele. Toto řešení má však řadu nevýhod: patří k nim obtížnější zajištění vhodných klimatických podmínek v depozitářích, větší znečištění ovzduší v centrech měst, často nevyhovující prostorové řešení budovy a zpravidla také omezené možnosti rozšiřování archivu v budoucnosti. V Itálii je však přesto řada archivů (především z tradičních a také finančních důvodů) dosud umístěna v rekonstruovaných historických budovách (např. Torino, Venice, Palermo, Modena, Napoli). Některé archivy získaly v 50. a 60. letech novou účelovou budovu (včetně Trieste). Jednalo se obvykle o regionální archivy, které byly zřízeny novým vládním nařízením. V dnešní době však již ani tyto budovy zcela nevyhovují. V souvislosti s růstem počtu „laických“ badatelů nedostačuje kapacita badatelen, nedostatečný je také počet kanceláří pro archiváře. V době, kdy roste snaha o prezentaci archivních fondů (obecně valorizace) postrádají archivy také vlastní přednáškové a výstavní prostory.

Otázka ochrany a bezpečnosti je v Itálii řešena na úrovni ministerstva kultury, jsou prováděny kontroly podmínek uložení ve státních archivech, organizovány kurzy pro technický personál archivů, vypracovávají se normy. Protipožární norma například předepisuje způsoby pasívní i aktivní ochrany proti požáru, certifikát o shodě s normou vydává příslušná hasičská organizace. Norma je platná i v historických budovách, je prosazována i za cenu

snížení počtu zaměstnanců nebo množství archiválií v depozitářích, případně instalace speciálního protipožárního zařízení.

Co se týká ochrany archiválií ve smyslu praktické konzervace, některé archivy (včetně Státního archivu v Terstu) mají vlastní reprografické i restaurátorské pracoviště, jiné nikoli. Do budoucna je preferováno spíše zřízení několika specializovaných center, která budou pracovat pro více archivů, než tvorba malých pracovišť v každé instituci.

Dr. Miroslav Novak z archivu v Mariboru ve svém příspěvku demonstroval neobyčejnou šíři problému ochrany a bezpečnosti v archivech. Zdaleka není třeba chránit pouze samotné archiválie, nýbrž také budovu archivu, její vybavení, personál, badatele a případně i záchranné týmy. Cílem je minimalizovat předvídatelná rizika – jejich úplné vyloučení není možné. Novak připomněl několik nedávných pohrom v archivech, mimo jiné poškození střechy jistého slovinského archivu kroupami a následné zavlhčení prostor. Upozornil také na nebezpečí teroristických útoků, dopravních nehod v blízkosti archivu (problém leteckého provozu v Mariboru) nebo ohrožení v důsledku společenské nestability (příklad požárů v Maďarském archivu v roce 1956). Několika oblastem ochrany v archivech se pak věnoval podrobněji.

V části věnované protipožární ochraně byly uvedeny různé způsoby detekce požáru (UV nebo IR čidla, videokamery) a používané hasící prostředky (různé pěny, voda, plyny a jejich směsi, hasební prostředky třídy D – NaCl, grafit, měděný prach). Byly porovnány výhody a nevýhody plynového (např. Inergen) a sprinklerového (vodní mlha) stabilního hasicího zařízení. Účinnost je podle Novaka v obou případech dostatečná, podstatnou výhodou sprinklerů je však možnost přístupu do prostoru během hašení. U této metody také odpadá nutnost důsledného uzavírání dveří hašeného prostoru. Nevýhodou je naopak nebezpečí netěsnosti rozvodů vody.

Další oddíl byl věnován problematice prevence krádeží v archivech. Bylo uvedeno několik jednoduchých zásad. Bylo doporučeno zajistit dozor u vchodu do budovy a v badatelně, u větších archivů, kde se pohybuje větší množství lidí řešit problém přístupu pomocí elektronických karet a podobně. Okna a dveře by měly být přiměřeně zajištěny například zámky nebo mřížemi. Doplnkovým opatřením je instalace bezpečnostních kamer. Při použití kamer je nutné pokrýt celý prostor bez „mrtvých míst“ a zajistit sledování monitorů odpovědným pracovníkem.

Jinou oblastí je ochrana elektronických dat a datových toků. Byla zdůrazněna potřeba striktního omezení a ochrany přístupu k elektronickým datům (firewall, silná hesla, antivirové programy, odstínění počítače) a také zálohování dat.

Mag. Zdenka Semlic-Rajh, rovněž z mariborského archivu, se zabývala vlivem lidského faktoru na bezpečí archiválií. Archiválie mohou být ohroženy jak lidským pochybením, ilegální činností nebo i pouhou nedbalostí, která bývá spojena s nešetrnou manipulací a vede často k nepořádku a dezorganizaci.

Zvlášť významnou oblastí je zabezpečení provozu badatelen. Prostory pro veřejnost včetně badatelen musí být v první řadě důsledně odděleny od zbytku archivu, pokud možno ve stejném podlaží (kvůli handicapovaným badatelům) a monitorované. Do badatelen nesmí být vnášeny potraviny, nápoje, zavazadla, pláště, noviny, mobilní telefony, propisovací tužky, zakázáno je kouření. Otázkou zůstává možnost používání digitálních kamer a fotoaparátů – v některých archivech se snaží badatelům vycházet vstříc (Maribor), jinde platí striktní zákaz (Graz).

Jiným problémem jsou množící se krádeže a vandalizmus. Jedinou cestou, jak těmto případům lze předcházet je důsledná kontrola. Ta je však v praxi natolik obtížná, že bývá zanedbávána – zejména u rozsáhlých spisů. Ve většině archivů je před zapůjčením spisů

badateli provedena foliace, jinde (Essex) materiál zvaží na přesných vahách a stejným způsobem kontrolují při vracení. Při vážení je nutná určitá tolerance, protože hmotnost spisu může poněkud kolísat v důsledku změn vlhkosti, vypadnutí kancelářské sponky a podobně. Obecně se však tato metoda jeví jako rychlá a spolehlivá a možná by bylo zajímavé její vyzkoušení jako doplňkové metody i v našem archivu. Dohled v badatelně má být nepřetržitý, je například nevhodné, aby byl vykonáván stejnou osobou, která přináší materiál ze skladu. V prostoru by neměla být hluchá místa a kouty, nepřístupné pohledu dozoru nebo kamerového systému. Badateli není vhodné půjčovat více archiválií najednou, obvykle 1 karton nebo listina, nejvýše však 5 kartonů denně. V praxi však tato zásada nebývá respektována, někdy jsou dokonce tolerovány absenční výpůjčky(!). Z hlediska ochrany archiválií je samozřejmě vhodné nahrazovat originály digitálními nebo mikrofilmovými kopiemi. Původní dokumenty totiž nebyly zamýšleny pro časté využívání a tomu odpovídají i materiály použité při jejich pořízení. Úplné vyloučení používání originálů se však dosud nepodařilo prosadit ani v bohatých zemích jako Spojené státy nebo Kanada.

Závěr dne byl potom věnován editaci hesel připravovaného slovníku, na níž se účastníci kurzu (včetně dvou zástupců České republiky) aktivně podíleli. Šlo především o metodickou přípravu pro pozdější samostatnou práci - ta bude dokončena po návratu do Prahy a konzultaci s odborníky Národního archivu a také Moravského zemského archivu v Brně.

Druhý den školy byl věnován zhodnocení (valorizaci) archivních fondů. Dr. Ignazia Tocco (Direzione Generale per gli Archivi) shrnula zkušenosti italských archivů s vystavováním archiválií. Zejména od roku 1975 přestávají být italské archivy pasívními institucemi a začínají se aktivně prezentovat pořádáním výstav, komentovaných prohlídek a dalšími způsoby. Postup při pořádání výstavy je v současné době následující:

1. archiv v první řadě určí téma, zjistí možnosti výpůjček a finanční nároky
2. ředitelství archivů rozhodne o přidělení finančních prostředků archivu (snaha je podporovat malé archivy); nabízí pomoc i při ohodnocení zapůjčovaných archiválií
3. je zvoleno místo expozice; nedoporučuje se příliš umělecky atraktivní prostor – odvádí pozornost od exponátů
4. připraví se krátké a přesné popisky exponátů; je doporučováno kombinovat dokumenty s trojrozměrnými předměty pro zvýšení atraktivity výstavy
5. adjustace – u citlivých dokumentů se doporučuje spolupráce nebo dohled restaurátorů; nahrazení originálů kopiemi je možné, vizuální účinek je však potom menší

V dalším příspěvku představil dr. Leonardo Musci (Baicr Sistema kultura; www.baicr.it) instituci BAICR a její aktivity. BAICR je neziskové konsorcium sdružující pět římských paměťových institucí (Italian Encyclopedia Institute, Luigi Sturzo Institute, Lelio and Lisli Basso-Isocco Foundation, Italian Geographic Society, Foundation Institute Gramsci). Zabývá se metodikou zhodnocení (valorizace), zejména pak možnostmi prezentace v digitálním prostředí a jeho tvorbou. Jednou z jejích aktivit je projekt „Archivi del novecento“, zahájený roku 1991 ve spolupráci s řadou dalších italských archivů. Jeho cílem je vybudovat informační síť spojující archivy, spravující dokumenty vztahující se k italské historii 20. století. Vychází z myšlenky, že význam a hodnota archiválií je násobena, je-li ji možno představit v kontextu příbuzných dokumentů. Projekt využívá softwaru (GEA - Gestione Elettronica Archivi, aktuální je verze 4.0) určené ke katalogizaci, správě a zpřístupňování sbírek. Produkt byl vyvinut ve spolupráci s firmou Eltag Datamat S.p.A.. Do dnešní doby byly vloženy informace asi o 600 fondech, které jsou přístupné na internetu. Více informací lze získat na adrese www.archividelnovecento.it.

Dr. Mario Signori (Archivio di Stato di Milano) demonstroval možnosti využití techniky digitalizace pro zhodnocení archivních fondů na konkrétním příkladu. Milánský archiv ve spolupráci s tamější technickou univerzitou v rámci projektu „Atl@nte catasti storici progetto” digitalizoval kartografickou část katastrů, vztahujících se k dané oblasti od 18. do 20. století. Tyto mapy (obdoba našich indikačních skic) byly badatelsky mimořádně exponované a digitalizace směřovala požadavek jejich bezproblémového využívání a potřebu jejich ochrany. Práce s kopiemi je pohodlná – obrázky jsou provedeny ve vysokém rozlišení a na každý jsou přidávány koincidenční (referenční) body, které umožňují přesné a rychlé srovnání historické mapy se současnou.

Dr. Stefano Vitali (Archivio di Stato di Firenze) seznámil posluchače se dvěma novými normami pro popis archivních institucí, vypracovanými CBPS (Committee of Best Practices and Standards), složkou ICA (International Council of Archives).

Norma ISDIAH (International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings) řeší problém sjednocení popisu různých institucí spravujících archiválie (archivy, rodiny, soukromé osoby, ...). Navazuje na normy ISAD(G) (norma pro popis fondů a jejich částí), ISAAR(CPF) (záznamy o původcích archiválií) a ISDF (viz níže). Normalizace popisu by měla zejména pomoci usnadnění a zpřehlednění sdílení dat v prostředí internetu. Popis zahrnuje kromě názvu a adresy také informace o otevírací době, dostupných službách, kontaktní osoby a další údaje. Text normy v angličtině lze získat na adrese <http://www.ica.org/en/node/38884>.

Norma ISDF (International Standard for Describing Functions) sjednocuje způsob popisu statutu, respektive působnosti původců. Tyto informace mohou být mimo jiné použity jako kritérium třídění archiválií (využíváno například v australských archivech). Text normy v angličtině lze získat na adrese <http://www.ica.org/en/node/38665>.

Dr. Cecilia Poggetti, zástupce komerční IT firmy Hyperborea předvedla program Arianna 3. Jedná se o software vyvinutý pro usnadnění a zefektivnění práce archivářů, připomínající poněkud software Janus. Arianna 3 je možné využít pro popis (podle norem ISAD a ISAAR), indexování, virtuální přeuspořádání fondů a další práce. Program komunikuje s dalším produktem téže firmy, Arianna Web, který umožňuje přístup k datům prostřednictvím internetu.

Den byl opět ukončen metodologickým školením o tvorbě definic v připravovaném terminologickém slovníku. Školení vedl Antonio Monteduro.

Třetí den vyučování otevřela přednáška dr. Daniela Grany (Archivio di Stato di Roma), týkající se prezentace archivů na internetu. Webové stránky by měly být schopné “reagovat” na konkrétní potřeby uživatele, podobně jako archivář komunikuje s badatelem. Většina archivů se snaží na svých stránkách zpřístupnit své inventáře a doplnit je vyhledávacími funkcemi. Zvláště žádané archiválie mohou být také zpřístupněny online; milánský archiv například připravuje online prezentaci již zmíněného digitalizovaného katastru. Některé archivy (například Archivio di Stato di Milano) nabízejí také na svých stránkách tzv. e-learning. Díky tomu může uživatel pohodlně získat řadu zajímavých i užitečných informací - seznámí se například se základy genealogické práce, rešeršní činnosti, základy paleografie, diplomatiky a podobně. Ohlasy jsou vesměs velmi pozitivní a návštěvnost stránek archivů nabízejících e-learning vzrostla.

Poněkud matoucí je v současné době množství různých projektů a systémů, “disperze informací” na internetu. Na mezinárodní úrovni proto probíhá několik projektů, které si kladou za cíl jejich koordinaci (např. projekt Michael).

Prof. Gianni Penzo Doria (Università degli studi di Padova) v poslední přednášce školy poukázal na potřebu jednotného přístupu k ohodnocování dokumentů v průběhu jejich “života”. Rozlišil tři typy archivů: předně jsou to živé archivy (u původce); hodnotu dokumentů v těchto archivech není možné určit. Po vyřazení z běžného používání přicházejí dokumenty do tzv. “semi-current” archivů, ve kterých jsou uchovávány obvykle po 40 let od svého vzniku a konečně historické archivy, do kterých jsou přijímány archivále vybrané ve skartačním řízení pro trvalé uložení. Právě skartační řízení bylo dříve problematickým stupněm, protože dlouho neexistoval jednotný systém ohodnocování dokumentů. Teprve relativně nedávno byly vypracovány směrnice, které ho mají usnadnit a hlavně objektivizovat. Kromě toho jsou nyní k dispozici také normy určující skartační lhůty, normy předepisující kvalifikaci pracovníků v archivech (dříve například v živých archivech mohl pracovat prakticky kdokoli) a podobně.

Odpoledne účastníci kurzu navštívili dvě výstavy pořádané ve spolupráci nebo přímo Státním Archivem v Terstu. V obou případech byla zřejmá snaha připravit expozici vizuálně co nejatraktivnější – ve vitrínách byly archivále kombinovány s množstvím trojrozměrných předmětů, rozmístěných v různých výškových úrovních, dokumenty byly často pokládány přes sebe, aby působily “přirozeně” a podobně. Je však třeba přiznat, že návštěva výstav byla spíše estetickým než intelektuálním zážitkem. Úkolem archiválií nebylo “mluvit”, ale vytvářet určitou dobovou atmosféru, působit svou autenticitou. Proto také byly všechny vystavované v originálu.

Následující dva dny probíhala konference “18th International Archival Day”, pořádaná opět IAS. Místem konání byl sál Muzea Revoltella v centru Terstu. V jejím průběhu zaznělo 42 příspěvků od účastníků z různých zemí světa. Se svým příspěvkem vystoupila i dr. Gregorovičová z našeho archivu. Tematický rámec konference byl týž jako v případě kurzu, totiž ochrana, bezpečnost a valorizace archiválií. Vzhledem k počtu přednášejících byly příspěvky omezeny na krátké souhrny, plné texty jsou k dispozici ve sborníku Atlanti Vol. 18 (2008), uložených v knihovně 10. oddělení.

Oficiální zakončení konference proběhlo v budově Státního archivu v Terstu, kde byla připravena také výstavka cenných archiválií zde uložených.

Závěr:

Přestože předkladatel této zprávy nemá archivářské vzdělání, byla pro něj účast na kurzu i navazující konferenci obohacující. Potvrzuje se, že jak ochrana a bezpečnosti

archiválií, tak jejich zhodnocení jsou témata společná jak archivářům tak konzervátorům a úspěšné řešení těchto problémů předpokládá úzkou spolupráci obou oborů. Akce podobné této mohou podpořit vzájemnou informovanost a výměnu zkušeností.

Překvapivá byla dobrá informovanost zahraničních kolegů o situaci archivů v České republice, zejména o kvalitách nových archivních budov. K té přispěl i s uznáním přijatý příspěvek dr. Gregorovičové z Národního archivu na konferenci. Je možné bez nadsázky říci, že české archivnictví má přinejmenším v kontextu jižní a jihovýchodní Evropy vynikající pověst.

Kurz byl také cennou příležitostí k navázání osobních kontaktů, což nakonec patří podle vyjádření jejího koordinátora, dr. Klasince, k jeho podstatným úkolům. Organizátoři se snaží vybudovat stabilní mezinárodní síť mladých archivářů, kteří “o sobě vědí” a jsou ochotni spolupracovat při řešení společných problémů. Je proto vhodné uvažovat o účasti některého zástupce Národního archivu na třetím ročníku kurzu plánovaného na podzim 2009.

Konkrétním praktickým podnětem by mohl být originální způsob kontroly úplnosti spisů v badatelně pomocí vážení. Možná by tato metoda mohla najít uplatnění i v našem archivu, omezila nároky na pracovníky badatelný a urychlila celý proces využívání archiválií.

Přílohy:

Program IIAS Autumn Archival School 2008

Program konference 18th International Archival Day